

Анализ Братского хорового движения на Черниговщине позволил выявить ряд образованных и талантливых регентов (Г.Иванцов, С.Макаренко, К.Семенченко, Н.Симпликевич, П.Трисвятская и др.), которые смогли не только организовать, но и систематизировать работу хоровых коллективов.

Все это – свидетельство возрождения и обновления старых культурных традиций на черниговских землях в начале прошлого века. Процесс этот был насильственно прерван, когда на многие десятилетия восторжествовал "воинствующий атеизм" и культурный нигилизм. Остается надеяться, что пример Братских хоров станет поучительным в деле духовного возрождения Украины.

Литература

1. Вера и жизнь. – Чернигов, 1912–1916.
2. Гарднер И.А. Богослужбное пение русской православной церкви: В 2 т. – Т.1. – Нью-Йорк, 1978.
3. Хоровое и регентское дело. – СПб., 1910, 1915.
4. Черниговский областной государственный архив, ф. 679, оп. 3.
5. Там же, ф. 712, оп. 1.
6. Черниговский церковно-общественный вестник. – 1915–1917.

Т.В.Ляшенко

До історії музичної діяльності чернігівської "Просвіти" (поч. ХХ ст.)

В останні десятиріччя ХХ ст. наукові напрями сучасного мистецтвознавства пов'язані з увагою до відродження культурної спадщини українського народу. У період становлення української державності мистецький напрям є чи не найголовнішою складовою загального культуротворчого історичного процесу. Вивчення проблеми, висвітлення ролі окремих регіонів у вітчизняних мистецьких перетвореннях набувають особливого значення, що обумовлено інтенсивним розвитком української науки та культури сьогодення.

Крізь призму мистецьких перетворень у публікації проаналізовано становлення та подальшу діяльність товариства "Просвіта" на Чернігівщині.

Визначено й осмислено фактори, які стали підґрунтям для створення громадсько-культурного товариства "Просвіта"; досліджено етапи

формування та розкрито атмосферу функціонування чернігівської "Просвіти" на поч. ХХ ст.

Проблема вивчення музичної діяльності Чернігівщини є достатньо актуальною, про що свідчить численна кількість публікацій, які з'явилися на шпальтах мистецької, історичної та культурологічної преси. Це насамперед роботи з регіонального музикознавства Л.Дорохінї, О.Васюти, Т.Ляшенко; з історії регіональної педагогіки С.Матвієнко; з літературно-мистецького краєзнавства Г.Самоїленка.

Перша третина ХХ ст. в Україні характеризується як новий етап розвитку, що був зумовлений суспільно-політичною ситуацією та зміною загальної соціокультурної картини. Зокрема, нововведені реформи Російської імперії щодо українських національних інтересів спонукали й створювали умови для розширення сфер культурно-мистецької діяльності, що включали музично-освітні та музично-театральні напрями тощо.

Для розуміння механізму культурних процесів, що відбувалися в першій третині ХХ ст. необхідно зазначити, що відродження й розвиток національних засад української культури, зокрема музично-театральних галузей, розпочався на рубежі ХІХ – поч. ХХ ст.

На Чернігівщині поч. ХХ ст. ознаменований суттєвими змінами майже в усіх сферах суспільного життя.

Культурні процеси регіону набували загальних мистецько-творчих рис та тенденцій, притаманних тогочасній українській соціокультурній картині. На той час гостро постала потреба у створенні культурно-просвітницьких товариств, які б активно сприяли розвитку української національної художньої культури. Одним із найперших осередків які, розпочали свою діяльність в обумовлений період, стало товариство "Просвіта".

Які конкретні завдання ставили перед собою члени товариства? Для подальшого ретельного аналізу діяльності спробуємо окреслити головні етапи, тенденції та чинники, що спонукали й стали першопштовхом до створення цього товариства на Чернігівщині.

По-перше, політичні реформи кін. ХІХ внесли глибинні зміни в розвиток суспільного життя. Цей період був обумовлений активізацією національного руху в регіоні, що визначався специфікою культурно-історичних процесів. За висловом О.Лисенка, "... на тоді Чернігів був чи не другим за своїм значенням центром української культури" [3, с. 78] з високою художньою активністю, розмаїттям історичних культурно-мистецьких фактів, які вичерпно відбивали характер духовно-художніх перетворень.

По-друге, створення товариства "Просвіта" базувалося на міцному культурному ґрунті, який було закладено в минулі роки. Уособленням національних проявів у царині мистецтва й культури стала організація громадсько-культурних об'єднань, музично-драматичних і літературних товариств та осередків, за допомогою яких значно розширювалися межі культурно-просвітницької діяльності. Так, у цей період Л.Глібов заснував "Товариство кохаючих рідну мову" (1860–1866). Навколо нього об'єдналися художня еліта чернігівського краю: фольклористи О.Маркович, С.Ніс, історик О.Лазаревський, драматург Д.Старицький, поет М.Вербицький.

Іншим яскравим об'єднанням безумовно, можна назвати товариство "Громада", яке виникло в 1893 р.

Позитивним зрушенням у культурницькій сфері сприяли творчі сили з художньої інтелігенції краю. Саме на той час під впливом студентів Київського університету, уродженців Чернігівщини А.Верзилова та М.Вербицького, що входили до складу київської "Громади", зародилася ідея відкриття аналогічного товариства в Чернігові. Спочатку це був гурток у складі чотирьох чоловік: В.Андрієвського, В.Верзилова, О.Тищинського, І.Шрага. Пізніше до новоствореного товариства примкнули В.Самійленко (В.Сивенький), Софія та Олександр Русови, Михайло та Віра Коцюбинські, О.Глібов, В.Степаненко (надалі голова видавництва "Київська старовина"). Завдяки активному залученню елітної частини чернігівської спільноти, процес розквіту української національної культури набував поступово розвитку і новостворене товариство "Громада" перетворювалося в інтелектуальний центр Чернігівського регіону.

Отже, творче згуртування плеяди митців значно збагатило чернігівську культурницьку палітру. Їх духовно-художні прагнення та наполеглива праця окреслили домінуючі лінії, що були покладені в основу культурного розвитку краю в наступні роки. Доробок "громадівців", їх реальні здобутки стали помітним внеском і мали вплив на відродження й розвиток української національної культури.

Із початком ХХ ст. у чернігівській "Громаді" з суто соціальних причин виникають непорозуміння, що автоматично приводить до розколу товариства. Дані події припадають на часи масового українського просвітянського руху, і тому стає досить закономірним факт активного влиття чернігівських діячів у просвітянське русло. М.Коцюбинський та І.Шраг, створюючи чернігівське товариство "Просвіта", з натхненням продовжують започатковану в "Громаді" діяльність з відродження та розвитку українства.

Найперші повідомлення стосовно заснування "Просвіти" в Чернігові відносяться до 1906 р. Вже на початку липня 1906 р. було підготовлено статут майбутнього товариства, проте лише в листопаді ініціаторам руху вдалося домогтися його офіційного затвердження а також дозволу на відкриття [2].

26 грудня 1906 р. відбулися установчі збори новоствореного товариства, на яких головуючим одноставно було обрано Михайла Коцюбинського. Слід відмітити, що родина Коцюбинських займала належне місце в історії створення та діяльності товариства. Рідна сестра М.Коцюбинського входила до складу активного членства "Просвіти". Віра Устимівна, дружина письменника, обіймаючи посаду скарбника, жваво підключалася до роботи з виховання національної свідомості у пересічного громадянства та молоді краю. За словами В.Коцюбинської, "просвіта – це гурток, де ознайомлюються із творами українських письменників, навчаються розмовляти українською мовою, співати українських пісень, що кожен, хто відвідає "Просвіту", а не лише її члени, повинен знати і відчувати, що саме ти українець" [1, с. 100].

Спробуємо визначити низку важливих орієнтирів та напрямів, на які спиралося новостворене товариство у своїй діяльності:

1. Для поширення грамоти серед найширших верств населення першочерговими завданнями передбачалося поглибити роботу в літературно-художній галузі. Так, в орендованому "Просвітою" будинку з кількох кімнат відкрилася просвітянська бібліотека. При бібліотеці діяв етнографічний відділ, у діяльності якого голова товариства брав активну участь. Зокрема, М.Коцюбинський неодноразово звертався до вчених-етнографів В.Гнатюкова та М.Сумцова відносно передплати наукових видань та навчальних лекційних курсів з етнографії та фольклору. За ініціативи М.Коцюбинського розпочалася передплата літератури з-за кордону на користь товариства. Членами правління товариства було порушено клопотання перед владними структурами міста стосовно заснування просвітянського кіоску для продажу історико-філологічної та мистецької преси тощо.

2. Для підвищення загального культурного рівня співтовариства краю наголошувалося на необхідності у чіткій реорганізації музично-театральної справи. Головним елементом вбачалося залучення до художнього життя провідних українських театральних угруповань того дня. Як наслідок, на прикладі творчої роботи відомих труп планувалося створити регіональні музично-драматичні гуртки більш досвідченого професійного рівня. Тож, у період існування "Просвіти" на Чернігівщині

постійно відбувалися виступи різних театральних труп, що закономірно підтримувало і стимулювало діяльність означеного товариства.

У пошуках власних шляхів пізнання складових театрального мистецтва та спираючись на досвід і деякою мірою на професіоналізм заїзних гуртків, на базі чернігівської "Просвіти" та її крайових філій (Кролевець, Ніжин) розпочали функціонувати місцеві аматорські угруповання.

3. Говорячи про основні напрями діяльності товариства, слід указати на певне розширення інтелектуального діапазону шляхом уведення відкритих заходів, де засвоювалися знання національної історико-культурної спадщини. Так, наприклад, для розвитку просвітництва були впроваджені лекційно-тематичні вечори, на проведення яких запрошувалися діячі з інших аналогічних до "Просвіти" товариств, здебільшого з Київської "Просвіти". У січні 1908 р. до Чернігова приїздив Іван Стешенко з лекційною програмою "Народність у новій українській літературі". А 2 лютого цього ж року в залі Дворянського зібрання під орудою І.Стешенка відбулася вистава українського вертепу, привезеного з Києва. Перед виставою діяч прочитав лекцію з історії існування вертепу в Україні. Характерно, що в цьому мистецькому вечорі було надано окремий відділ для виступу чернігівських артистів-аматорів, зокрема хорового колективу духовної семінарії, та показу театральних номерів силами драматичного гуртка "Просвіти". Як наслідок на базі товариства було вперше здійснено спробу постановки стародавнього українського вертепу. Газетна рецензія відмічає чудові співи й музику [4].

4. Важливим вектором розвитку культурно-мистецької діяльності "Просвіти" стало улаштування музичних заходів, літературно-концертних вечорів, вечірніх читань з обов'язковим включенням музичних номерів. Основною метою цього напряму було не тільки організація дозвілля, але й цілеспрямоване залучення широкої громадськості до культурних надбань українського народу та творчих досягнень класичного європейського мистецтва. Важливе музично-просвітницьке значення набували святкові заходи, приурочені творчості українських культурних діячів (Т.Шевченка, П.Куліша, І.Котляревського, І.Франка, М.Заньковецької), що проводились як у самому Чернігові, так і в найближчих округах. У програмах таких заходів нарівні з концертною частиною передбачалися обов'язкові доповіді в реферативному вигляді.

Чому звичайні ювілейні концерти, як правило, отримували назву музично-літературних читань? Цінність цих музичних заходів полягала в розширенні просвітницьких та освітніх меж. Ураховуючи масову неграмотність населення та майже повну відсутність друкованої літератури,

"Просвіта", організовуючи ці музично-літературні вечори, спонукала спільноту до підвищення свого освітнього рівня та сприяла масовому розгортанню мистецько-культурних процесів. Аналізуючи репертуарні програми, зауважимо, що в концертах переважно виконувались українські народні пісні або вокальні твори на слова Т.Шевченка, такі як "Реве та стогне", "Понад полем іде", "У широкою долину", "За сонцем хмаронька пливе", "На городі коло броду", дует "Тече вода з-під явору", часто звучала фортепіанна обробка Заремби "Реве та стогне". З українського класичного мистецтва, безумовно, переважали твори М.Лисенка "Безмежне поле", "Полюбилася я", "Якби стрілися ми двоє" та інші.

Як бачимо, репертуар музичних вечорів здебільшого будувався на загальних ознаках народної пісенно-хорової культури. Це було пов'язано, по-перше, з надзвичайно великою поширеністю пісентворчості як головного мистецького акценту періоду кін. ХІХ ст., по-друге, з прагненням спільноти до розуміння своєї національної спорідненості, до оцінки історичних традицій української музичної культури, адже народна пісня є репрезентантом української культури, вона містить у собі основні риси національного характеру.

5. Базовим положенням у діяльності "Просвіти" стало урізноманітнення відпочинку й дозвілля дітей та юнацтва. Творчий відпочинок дітей розглядався як початкова ланка в механізмі формування культурного й музично-естетичного виховання молоді краю. Діяльність була спрямована на організацію дитячих музично-театральних вечорів і свят. Так, яскравим доказом цього може слугувати організація та постановка "Просвітою" дитячої опери М.Лисенка "Коза-дереза". Важко переоцінити значення цієї постановки для чернігівського регіону. Опера "Коза-дереза" орієнтована на дитячу аудиторію, за своєю структурою нескладна до сприйняття та виконання. На прикладі цього музичного твору постановники розкривали для широкої громадськості основні ознаки та естетику синтетичного музичного жанру – опери, що включав зв'язок музики та драматургії, наявність інструментальних епізодів, ансамблевих та хорових номерів тощо. Завдяки даній постановці діти залучалися до національної культури, виховувалися любов до національного мистецтва та повага до народнопісенної спадщини, і, нарешті, зростав музично-освітній рівень слухачької аудиторії.

Цікаво, що на численних дитячих святах, в основному, на різдвяних ялинках, присутніх дітей нараховувалося близько 500 чоловік, що виразно засвідчує необхідність існування дитячої музично-просвітницької діяльності.

Створення та розвиток на базі товариства цього напрямку діяльності розпочався завдяки наполегливості та ентузіазму Віри Устимівни Коцюбинської. Дружина письменника мала високий на той час культурно-естетичний рівень виховання, грала на роялі, знала іноземну мову. Підкреслимо, що в родині Коцюбинських велику увагу приділяли музично-естетичному вихованню дітей. Музика завжди була невід'ємною складовою їх життя.

Поряд із домашнім музикуванням Віра Устимівна займалася підвищенням рівня музичної освіти шляхом навчання та прилучення дітей до української та світової класичної музики. За спогадами Ірини Коцюбинської, родина завжди була присутня на концертах, що влаштовувалися чернігівською філією Російського музичного товариства. Характерно, що ці два яскраві культурні товариства – "Просвіта" та IPMT – практично в один час розпочали свою діяльність у Чернігові. IPMT як активний пропагандист російської та європейської класичної школи та суто українське національне товариство "Просвіта" за короткий час встановили творчі взаємозв'язки.

Продовжуючи характеристику особистого внеску В.Коцюбинської в справу дитячого просвітництва, зауважимо, що про самовідданість українському музичному мистецтву свідчать постійні запрошення родиною кобзарів та лірників, яких мала змогу почути численна молодь, що збиралась у садибі Коцюбинських. Маючи свою персональну колекцію нотних зібрань, Коцюбинські часто влаштовували вечірні домашні музикування тощо. І все це, звичайно, мало великий вплив на рівень дитячого музичного просвітництва як на базі товариства, так і в самому регіоні.

Проте мистецьке спрямування в діяльності товариства "Просвіта" значно ускладнювала відсутність власної сцени. Товариство розташовувалося в одноповерховому дерев'яному будинку, що складався з невеличкого залу та чотирьох кімнат, де знаходилася бібліотека й гуртки художньої самодіяльності. Для проведення музично-творчих заходів просвітянам доводилося не тільки довго чекати дозволу від владних структур губернії, але й орендувати різні міські приміщення. Тому 18 травня 1908 р. на зборах просвітян першочерговим було питання щодо розширення мистецької діяльності товариства. Було порушено клопотання перед урядовцями міста стосовно надання приміщення, більш придатного для проведення вистав, концертів, вечірніх лекцій, творчої роботи взагалі.

Таким чином, узагальнюючи головні вектори, на які орієнтувалося товариство у своїй роботі в зазначений період, відмітимо, що у зв'язку із

зростанням національного руху, яке відбувалося на поч. ХХ ст., діяльність цього товариства глибоко вплинула на перебіг мистецьких процесів у регіоні. Синтезуючи головні аспекти художньої культури, "Просвіта" значно пожвавила мистецьке життя регіону, яке поступово набувало нових, більш досконалих рис.

Література

1. Березняк П. Вихователь молоді // Спогади про М.Коцюбинського. – 2-е вид. – К.: Дніпро, 1989. – С. 98–105.
2. Демченко Т., Оніщенко В. Просвіта у Чернігові (1906–1911 рр.) // Україна і Росія в панорамі століть: Збірник наукових праць на пошану К.М.Ячменіхіна. – Чернігів: Сіверянська думка, 1998. – С. 233–241.
3. Лисенко О. Зустріч друзів // Спогади про М.Коцюбинського. – Вид. 2-е – Київ: Дніпро, 1989. – С. 78–80.
4. Театр і музика. Український вертеп у Чернігові // Рада: Газета політична, економічна і літературна. – К., 1908. – 8 лютого (21 лютого). – С. 4.

В.Г.Дорохин

О специфике связно-раздельного артикулирования на баяне

Несмотря на то, что специфика связно-раздельного произношения на баяне неоднократно была объектом внимания многих методистов и исполнителей (Н.Давыдова, Ф.Липса, М.Имханицкого, В.Власова А.Семешка и др.), некоторые вопросы в данном аспекте остаются дискуссионными.

В отличие от многих музыкальных инструментов (духовых, струнных, ударных и т.д.) на баяне звук прекращает резонировать одновременно с закрытием клапана, перекрывающего доступ воздуха к язычку. Это обстоятельство во многом является определяющим в своеобразии произношения смежных звуков на баяне.

В работе "Новое об артикуляции и штрихах на баяне" М.Имханицкий обращает внимание на одну закономерность: "...подлинно связная артикуляция, передающая экспрессию кантиленного пения, на баяне возникает только тогда, когда каждый последующий звук не только не образует заметного "зазора" с предыдущим, но и накладывается на него" [4, с. 8].

Развивая методический аспект данного вопроса, М.Имханицкий указывает на то, что степень "наплыва" во многом зависит от: